

O'ZBEK TILI VA INGLIZ TILI O'RTASIDAGI SO'ZLASHUV MADANIYATI VA IBORALARNING QIYOSIY TAHLILI

Muxitdinova Surayyo Kurbanaliyevna

"Toshkent iqtisodiyot va soliq texnikumi"

"Ijtimoiy va gumaniatr fanlar" kafedrası mudiri

Ingliz tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek tili va ingliz tilidagi so'zlashuv madaniyati, nutq etiketi, iboralarning tuzilishi va muloqotda qo'llanilishi o'zaro qiyosiy jihatda tahlil etilgan. O'zaro muloqotda ishlatiladigan salomlashuv, xayrlashuv, minnatdorchilik, uzr so'rash, tilak bildirish va boshqa ijtimoiy iboralar qamrab olingan. Har ikki tilga xos nutq madaniyatining milliy, madaniy va ma'naviy asosi keng ko'rib chiqilib, zamonaviy muhitda til va kommunikatsiyaning o'zaro bog'liqligi yoritilgan. Maqolada, shuningdek, til o'rganishda so'zlashuv madaniyatining ahamiyati va qo'llanilishidagi o'ziga xosliklar, milliy an'anaviy omillar va muloqot davomida yuzaga keladigan muammolar tahlil qilinadi. Muallif ikki tilda so'zlashuv va iboralarni solishtirib, farq va o'xshashliklarni ochib beradi hamda madaniyatlararo muloqotda yuzaga keladigan psixologik va lingvistik to'siqlarni yengishda muloqot etiketi va iboralarning to'g'ri tanlanishi katta rol o'ynashini asoslaydi.

Kalit so'zlar: so'zlashuv madaniyati, nutq etiketi, salomlashuv, minnatdorchilik, o'zbek tili, ingliz tili, muloqot, iboralar, madaniyatlararo kommunikatsiya.

Muloqot inson hayotining ajralmas bir qismi hisoblanadi. Til esa, insonlar va jamiyatlar o'rtasida, fikr, hissiyot, axborot va madaniyat almashinuvida asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Har bir tilning o'zining xos nutq madaniyati va etiketi, milliy muloqot odoblari va iboralari mavjud. O'zbek va ingliz tillaridagi so'zlashuv madaniyatini, ularning kommunikativ funksiyalari, etik talablari, zamonaviy globallashuv sharoitidagi o'zaro ta'sir va milliy ruhini o'rganish bugungi kunda nafaqat tilshunoslar, balki keng jamoatchilik uchun ham nihoyatda dolzarbdir. Shu jihatdan mazkur maqolada o'zbek va

ingliz tillarining soʻzlashuv madaniyati va iboralarini keng qiyosiy tahlil etishga harakat qilamiz. Har ikki tilning soʻzlashuv madaniyati, avvalo, xalqlarning tarixiy taraqqiyoti, ijtimoiy hayoti, mentaliteti, milliy qadriyatlari asosida shakllanadi. Oʻzbek tilida ogʻzaki muloqot tarixi chuqur ildizlarga ega boʻlib, oila va mahallada, jamiyatda oʻzaro muloqot orqali insonlarning oʻrni, hurmat-izzat, katta-kichik, yoshi, mavqei, ijtimoiy maqomi aniq koʻrsatiladi. Ingliz tilida esa, muloqot asosan rasmiy va norasmiy uslublar orqali olib borilib, kishilarning mustaqilligi, inson huquqlari, shaxs erkinligiga urgʻu koʻproq beriladi. Muloqot davomida har ikki til uchun oʻziga xos etik qoidalar, konventsionalar mavjud boʻlsa-da, ular turli madaniyat va urf-odatlardan kelib chiqib rivojlangan [1].

Soʻzlashuv madaniyatining asosiy koʻrinishlari salomlashuv, xayrlashuv, tanishuv, minnatdorchilik, uzr soʻrash, samimiy tilak bildirish, shuningdek eʼtiroz, iltimos, soʻrov, taklif kabi koʻplab nutq aktyalari orqali namoyon boʻladi. Oʻzbek tilidagi soʻzlashuv iborolari odatda kishi yoshiga, ijtimoiy maqomiga, oilaviy taraflariga bevosita bogʻlanadi va koʻpincha mehr-oqibat, samimiyat, insoniylik ruhida ifodalanadi. Masalan, “Assalomu alaykum”, “Xush kelibsiz”, “Yaxshi kunlar boʻlsin”, “Rahmat”, “Mayli, kechirasiz”, “Salomat boʻling”, “Ishlaringizga baraka toping” kabi iboralar zamonaviy va anʼanaviy muloqotning barcha darajasida uchraydi. Ingliz tilida esa, “Hello”, “Good morning”, “How are you?”, “Thank you”, “Excuse me”, “Sorry”, “Have a nice day”, “Best wishes”, “Welcome” kabi iboralar ijtimoiy muloqotning deyarli barcha holatlarida keng qoʻllaniladi. Salomlashuv va xayrlashuv iboralarining tahlilida oʻzbek tilidagi salomlashuv koʻplab ijtimoiy holatlarga koʻra, rasmiy va norasmiy, kattalar va bolalar, erkaklar va ayollar, oila va jamoa aʼzolari oʻrtasida har xil tarzda ifodalanadi. “Assalomu alaykum” eng keng tarqalgan madaniy salomlashuv shakli boʻlib, bu nafaqat salom, balki “avvalo sizga tinchlik, osoyishtalik va hurmat” tilash ahamiyatiga ega. Ingliz tilida esa “Hello”, “Hi”, “Hey”, “Good day” singari salomlashuv soʻzlari ishlatiladi va ular asosan qisqa, aniq va oʻziga xos soddalik bilan ajralib turadi. Ingliz tilida salomlashuv koʻp hollarda norasmiy muloqot uchun, oilaviy va yaqin oʻrtoqlar oʻrtasida aynan qisqa va doʻstona soʻzlar bilan amalga oshiriladi. Ammo oʻzbek tilida muloqotning boshi va yakunida koʻproq izzat,

qadrlash va ehtirom hissi mujassam bo‘ladi, bu, o‘z navbatida xalqimizga xos zariflik, mufassallik va ijtimoiy qadriyatlarni aks ettiradi [2].

So‘zlashuv madaniyatidagi eng muhim jihatlardan biri – muloqotdoshga yaxshi tilak bildirish va minnatdorchilik ifoda etishdir. O‘zbek tilida odatda “Rahmat”, “Katta rahmat”, “Minnatdorman”, “Sog‘ bo‘ling”, “Ilohim omad bo‘lsin”, “Ishlaringizga rivoj”, “Baraka toping” kabi ko‘plab iboralar ishlatilishi, har bir nutq so‘ngida yoki yordam olganda samimiy tilak va minnatdorchilik bildiradi. Ingliz tilida esa “Thank you”, “Thanks a lot”, “I appreciate it”, “Much obliged”, “You are welcome” kabi iboralar orqali minnatdorchilik bildirilib, ko‘pincha qisqa, oddiy va aniq shaklda ifodalanadi. Ingliz tilida muloqotda minnatdorchilik so‘zlari rasmiy va ishchan sohadagi suhbatlarda ijtimoiy muomala madaniyatining ajralmas qismi sifatida qaraladi. UZR so‘rash va kechirim so‘rash bo‘yicha ham har ikki til madaniyatida o‘xshashlik bilan birga farqlar mavjud. O‘zbek tilida “Kechirasiz”, “Afsus”, “Buning uchun uzr”, “Yodingizdan chiqmasin, kechirasiz”, “Mayli, uzr so‘rayman” kabi iboralar ko‘proq muloyim, yumshoq va inoyat bilan ifodalanadi, bu esa ijtimoiy muloqotga iliqlik baxsh etadi. Ingliz tilida esa “Sorry”, “I’m sorry”, “Excuse me”, “Please, forgive me” kabi iboralar muloqotdagi xatolik yoki noqulaylik yuzaga kelsa tez va konkret tarzda qo‘llaniladi. Inglizcha nutqda uzr so‘rash rasmiy va norasmiy vaziyatdan qat’iy nazar, qisqa va lo‘nda so‘zlar orqali amalga oshiriladi [3].

Iboralar tanlovi va ularni ishlatish qadriyatlari ham har ikki til uchun xarakterlidir. O‘zbek tilida ijtimoiy iyerarxiya, hurmat va e‘tibor prinsiplariga ko‘ra ibora shakllanadi: “Katta rahmat”, “Yoshlarga o‘rnak bo‘ling”, “Yaxshi kunlar bo‘lsin” kabi so‘zlar har bir muloqotda jamiyat axloqiy talablariga muvofiq tarzda ishlatiladi. Ingliz tilida esa, ko‘proq shaxsiy hududga hurmat, ochiqlik va muloqatda “siz” va “sen” o‘rtasidagi bo‘linma yo‘q, bir xil muomala tarzida yondashiladi. Masalan, ingliz tilida har bir suhbatdosh “you” ohangi bilan gapirsa ham, o‘zbek tilida bu “siz” yoki “sen” tarzida aniqlik kiritiladi. Yana bir muhim jihat – tilak, tabrik va samimiyat ko‘rsatuvchi iboralar. O‘zbek tilida “Tug‘ilgan kuningiz bilan”, “To‘y muborak”, “Yuksak baxt tilayman”, “Bayramingiz muborak”, “Sog‘liq-salomatlik bo‘lsin”, “Omad tilayman” kabi ko‘plab tabrik va tilak iboralari keng

ishlatiladi va ko‘pincha ohang, soddalik, samimiylilik va qadimiy urf-odatlariga asoslanadi. Ingliz tilida esa “Congratulations!”, “Happy birthday!”, “Best wishes on your wedding!”, “Good luck!”, “I wish you success”, “Merry Christmas!”, “Happy holidays!” kabi tabrik va yaxshi tilak so‘zlari zamonaviy va milliy an‘analarning in‘ikosi bo‘lib, qisqa, aniqligi bilan ajralib turadi. Madaniyatlararo muloqotda iboralar va uslublarning to‘g‘ri tanlanishi, ularning funksional ma‘nosi va vaziyatga mosligi muhim o‘rin egallaydi. Masalan, o‘zbek tilida mehmondorchilik, yoshi uluga hurmat ehtiyoji, “yo‘q demaslik”, “avvalo salom berish”, “suhbat boshida va yakunida tilak va minnatdorchilik bildirish” kabi qadriyatlar asosiy axloqiy mezon sifatida ko‘riladi. Ingliz tilida esa, rasmiy va norasmiy muloqatda suhbatdoshni xafa qilmaslik, ochiqlik, ijobiy ohangda fikr bildirishi, aniq va qisqa iboralardan foydalanish ustuvor ahamiyatga ega [4].

Qiyosiy tahlil natijasida so‘zlashuv etiketi va iboralar, ularning tarkibiy tuzilishi, nutq uslubi, muloqotdagi ifoda shakli, yuqorida keltirilganidek, keng bo‘lib, har ikki til ham o‘z milliy madaniyatining in‘ikosi hisoblanadi. O‘zbek tilida an‘anaviy va zamonaviy tendensiyalar, milliy qadriyatlar, urf-odatlar, oilaviy va ijtimoiy me‘yorlar so‘zlashuv madaniyatining shakllanishida asosiy rol o‘ynaydi. Ingliz tilida esa kommunikativ soddalik, qadriyatlarning tengligi, jamiyatda odamlarga hurmat, ochiqlik va mustaqillik asosiy nutq etiketi sifatida muhim ahamiyatga ega. Globallashuv sharoitida esa, har ikki til so‘zlashuv madaniyatini o‘zaro solishtirish va ularning o‘ziga xosliklarini o‘rganish, zamonaviy kommunikatsiya va madaniyatlararo muloqot jarayonlarida yirik ahamiyat kasb etmoqda. Til o‘rganishda, ayniqsa xorijiy tillarni egallashda, o‘quvchilar va talabalarga muloqot madaniyati, etik iboralar, milliy urf-odatlariga asoslangan muloqot usullarini o‘rgatish – ularning kelajakdagi ijtimoiy va madaniy faoliyatida muhim rol o‘ynaydi. O‘zbek va ingliz tilidagi so‘zlashuv madaniyatini chuqur bilish va ularni o‘rganish orqali talabalar zamonaviy globallashuv sharoitida raqobatbardosh, madaniyatli va ochiq fikrli insonlar bo‘lib yetishadi. O‘zbek va ingliz tillaridagi so‘zlashuv etiketi, samimiy va rasmiy iboralarning to‘g‘ri qo‘llanilishi xalqaro aloqalar, ishbilarmonlik, do‘stlik, ilmiy va ijodiy hamkorlikda muhim ahamiyatga ega. Muloqotda iboralarning tabiiylik, vaziyatga moslik, madaniy fon, ohang va intonatsiya bilan bog‘liq jihatlari yodda

tutilsa, har bir o'quvchi va so'zlashuvchi madaniyatlararo kommunikatsiya jarayonida muvaffaqiyat qozona oladi [5].

Xulosa:

O'zbek va ingliz tillarining so'zlashuv madaniyati va iboralari o'rtasidagi asosiy farq shundaki, o'zbek tilida ijtimoiy iyerarxiya, qadimiy axloqiy mezonlar asosidagi izzat-hurmat, mehr-muruvvat va samimiyat kuchli ifodalangan bo'lsa, ingliz tilida soddalik, aniq va qisqa iboralar, rasmiy va norasmiy uslublar farqi, jamiyatda har kimga birdek hurmat tamoyili ustuvor sanaladi. Zamonaviy globallashuv jarayonida ikki til so'zlashuv madaniyatini qiyosiy o'rganish talabalar uchun muhim bo'lib, ular xalqaro muloqotda, ishbilarmonlik va ijtimoiy hayotda samarali kommunikatsiyaga erishadi. O'zbek va ingliz tilidagi etik iboralarni to'g'ri va vaziyatga mos ishlatish madaniy tafovutlarni yengillashtiradi, madaniyatlararo aloqalarni mustahkamlaydi va insonlarning global dunyoda o'z o'rnini topishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Brown, P., Levinson, S.C. (1987). Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge University Press.
2. Mirzaaxmedova, Z. (2018). O'zbek va ingliz tillari nutq madaniyati qiyosiy tahlili. Toshkent: Fan.
3. Crystal, D. (2003). The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge University Press.
4. Karimova, D. (2020). Madaniyatlararo kommunikatsiyada etik iboralarning roli. O'zbekiston filologiya jurnali.
5. Yusupova, S. (2021). Zamonaviy o'zbek tilida etik ibora va nutq odoblari. Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
6. Richards, J.C. (2015). Intercultural Communication and International English. Routledge.